

**До разової спеціалізованої вченої ради
Національної академії внутрішніх справ**

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента Угриновської Оксани Іванівни на дисертаційне дослідження Сидоренко Наталії Олександрівни «Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність дисертаційного дослідження. У Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року № 1629-IV закріплено положення про те, що адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до законодавства ЄС. У подальшому Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII було ратифіковано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, одним із напрямів якої є правове співробітництво, зокрема у сфері удосконалення існуючих механізмів захисту прав, свобод та охоронюваних законом інтересів осіб.

З метою адаптації національного цивільного процесуального законодавства до права Європейського Союзу (далі – ЄС), 3 жовтня 2017 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів», що, своєю чергою, ознаменувало новий етап його модернізації та оптимізації. Відповідно, було змінено класифікацію груп учасників судового процесу та віднесено органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, до учасників справи, конкретизовано цивільний процесуальний статус особи, в чиїх інтересах пред'явлено позов, як позивача, у разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, розширено коло органів та осіб,

яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (введення Національного агентства з питань запобігання корупції, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку), регламентовано участь прокурора в окремих категоріях цивільних справ позовного провадження (справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави).

Принагідно зауважити, що у період дії воєнного стану в Україні особливого значення у цивільному судочинстві набуває здійснення судового захисту органами та особами, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, державних чи суспільних інтересах, що обумовлено потенційним збільшенням кількості осіб, які неспроможні самостійно звернутися до суду із метою захисту своїх прав та законних інтересів (немічні, недієздатні особи та особи, дієздатність яких обмежена тощо).

У свою чергу, реформування цивільного процесуального законодавства України, у тому числі шляхом прийняття Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, актуалізує необхідність переосмислення наукових підходів щодо правового регулювання цивільних процесуальних правовідносин загалом, а також проведення комплексного наукового дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб з подальшим вироблення концептів удосконалення моделі цивільного процесу у світлі відповідної проблематики.

Отже, обрана тема дисертаційного дослідження *«Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України»* є актуальною та своєчасною як у науковій, так і правотворчій та правозастосовній діяльності, зокрема, у контексті реалізації обраного Україною вектору європейської інтеграції та адаптації вітчизняного законодавства до права ЄС.

Варто зауважити, що дисертаційне дослідження ґрунтується на

положеннях Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р, відповідає пріоритетним напрямкам наукових досліджень та Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ.

Оцінка рівня виконання поставленої наукової задачі та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. У дисертації чітко сформульовані мета та завдання дослідження, їх постановка та послідовність дозволяють розкрити основний зміст теми. Об'єкт та предмет дослідження визначені відповідно до встановлених вимог та дозволяють всебічно проаналізувати відповідну проблематику, не виходячи за межі наукової спеціальності.

Дисертаційне дослідження виконане та оформлене на високому науковому та професійному рівні. Структура дисертації логічно виводиться із поставлених завдань та складається з анотацій, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (234 джерела на 23 сторінках) і двох додатків на 8 сторінках, загальний обсяг дисертації становить 259 сторінок, із них основного тексту 209 сторінок.

Дослідження містить ґрунтовні наукові положення, які мають науково-теоретичне значення та практичну спрямованість.

Здобувачем проаналізовані та використані, переважно, всі відомі на цей час праці науковців, які стосуються предмету дослідження, про що свідчить зазначена дисертантом теоретична база дослідження (стор. 30–44 дисертації), Дослідження значного обсягу наукових джерел сприяло критично оцінити і розвинути теоретичні положення, розроблені ученими-процесуалістами, які звертали наукові пошуки до відповідної тематики, визначити та врахувати

сучасний стан правового регулювання суспільних правовідносин у відповідній сфері.

Аналіз дисертаційного дослідження Н. О. Сидоренко свідчить про ґрунтовне опрацювання автором галузевого законодавства України та законодавства зарубіжних країн, наукових фахових видань, судової практики з означеної проблематики. Джерельна база дисертації включає 234 джерела, що є достатнім для досягнення поставлених завдань наукового дослідження.

Репрезентативною є й емпірична база дослідження, яку становлять рішення судів у цивільних справах за участю органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших, за 2013–2025 роки (23 цивільні справи) в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України та 8 тезах доповідей – у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій та круглих столів.

Дисертація Н. О. Сидоренко викладена українською мовою. Роботі притаманний науковий стиль.

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є обґрунтованими. Вони вироблені з використанням загальнонаукових методів об'єктивної дійсності, що базуються на діалектичному підході до досліджуваного об'єкта, так і окремих спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: методу узагальнення, абстрагування, історичного, логічного методу. Зокрема, для простеження еволюції правового регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі, виокремлення загальних рис окремих етапів генези правового регулювання цього інституту використано історичний та логічний методи (*підрозділ 1.2*). За допомогою порівняльно-правового методу вдалося виокремити загальне й особливе в правовому регулюванні цього інституту в національному законодавстві та законодавстві зарубіжних країн (*підрозділ 1.3*).

За допомогою аксіоматичного методу досліджено й удосконалено понятійно-категоріальний апарат інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України (*підрозділи 2.1–2.3, 3.1–3.4*). На підставі методу узагальнення виокремлено види і форми участі відповідних органів та осіб у цивільному процесі України (*підрозділи 2.1, 2.2*); метод аргументації використано для формулювання висновків дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена актуальністю теми дослідження і підтверджена низкою положень, як мають оригінальний характер, високий теоретичний рівень та практичне значення, що підтверджено ґрунтованими висновками дисертанта.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація є комплексним дослідженням інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист, зокрема:

вперше:

визначено, що процесуальною формою участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, є сукупність передбачених законом процесуальних дій відповідних учасників справи, які обумовлені особливостями виду цивільного судочинства (позовного, наказного, окремого провадження), в порядку якого розглядаються справи за їх участю, загальних і спеціальних цивільних процесуальних прав та обов'язків таких органів та осіб, що спрямовані на досягнення мети такої участі – ефективного захисту прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів;

аргументовано, що процесуальна форма участі кожного окремого суб'єкта, що входить до складу органів та осіб, яким законом надано право звертатися до

суду в інтересах інших осіб, визначається передбаченими законом формами вступу у справу (звернення до суду з позовом (заявою) за власною ініціативою, вступ у справу, провадження в якій відкрито за позовом іншої особи, залучення судом до участі у справі або участь у справі за своєю ініціативою для подання висновків), а також підставами та повноваженнями такого суб'єкта здійснювати відповідні функції у цивільному процесі;

обґрунтовано, що підстави звернення та процесуальна форма участі прокурора в цивільному судочинстві обумовлюються критерієм «захист інтересу», що диференціюється на «захист інтересів особи», «захист суспільних інтересів» і «захист інтересів держави», останній з яких визначається законодавчо встановленими функціями та повноваженнями прокурора, а також предметом спірних правовідносин (у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави);

доведено, що поняття «неспроможність викривача самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права» є оціночним, може тлумачитися за аналогією зі зверненням до суду в інтересах інших осіб Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або прокурора, а саме як існування обставин, які свідчать про фізичний стан, немічність, похилий вік, матеріальне становище тощо, що унеможливають самотійно здійснювати викривачем захист своїх інтересів у суді;

удосконалено:

науковий погляд, що факультативний вид участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, пов'язується з наявністю «тріади» передумов, до яких належать: 1) норми матеріального права; 2) норми цивільного процесуального права; 3) ініціатива відповідних суб'єктів або ініціатива суду у випадках, встановлених законом;

судження про те, що цивільну процесуальну дієздатність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, можна класифікувати за характером здійснення цивільних процесуальних прав та виконання цивільних процесуальних обов'язків на безпосередню – у разі участі

у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб: 1) особисто (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, фізичні особи); 2) шляхом самопредставництва юридичної особи (НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи) та опосередковану – у разі участі у судовому процесі відповідних органів та осіб через представника (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи, фізичні особи);

наукове положення про те, що формами участі у цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, НАЗК є: 1) звернення до суду з позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за його позовною заявою (заявою); 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовними заявами (заявами) інших осіб на будь-якій стадії розгляду справи; 3) подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовною заявою (заявою) іншої особи;

науковий підхід до того, що формами участі у цивільному процесі прокурора є: 1) звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за його позовами (заявами); 2) вступ за своєю ініціативою у справу, провадження в якій відкрито за позовними заявами (заявами) інших осіб до початку розгляду справи по суті; 3) подання апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими чи виключними обставинами, у тому числі у справі, провадження в якій відкрито за позовом (заявою) іншої особи;

твердження про те, що формами участі у цивільному процесі органів державної влади, органів місцевого самоврядування є: 1) звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участь у розгляді справи за їх позовною заявою (заявою); 2) участь у справі з метою подання висновків на виконання своїх повноважень;

судження про те, що участь фізичних та юридичних осіб, на відміну від інших органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, може здійснюватися лише у формі звернення до суду із позовною заявою (заявою) та участі в розгляді справи за їх позовною заявою (заявою);

наукову позицію, що необхідними умовами звернення прокурора до суду в інтересах держави у цивільному процесі є: 1) встановлення прокурором факту порушення або загрози порушення законних інтересів держави; 2) наявність визначених законом підстав для звернення прокурора до суду в інтересах держави; 3) відсутність органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах; 4) невиконання або неналежним чином виконання органом, уповноваженим здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, повноважень щодо захисту інтересів держави, якщо відповідний орган наявний;

наукове положення про те, що НАЗК як орган, якому законом надано право звертатися до суду в інтересах викривача, виконує субсидіарну (додаткову) функцію у захисті інтересів викривача, а основну функцію в цьому покладено на представників або органи, яким законом надано право захищати права та інтереси викривача, до яких слід відносити: 1) уповноважений підрозділ (уповноважену особу) з питань запобігання та виявлення корупції; 2) правоохоронні органи; 3) центри надання безоплатної правничої допомоги;

дістало подальший розвиток:

визначення поняття цивільної процесуальної правосуб'єктності органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, як передумову виникнення цивільних процесуальних правовідносин, що передбачає можливість звернення таких органів та осіб до суду з позовом (заявою) в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах на підставах та в процесуальній формі, визначених законом, набуття ними відповідного цивільного процесуального статусу, що охоплює загальні та спеціальні процесуальні права та обов'язки, а також у випадках, встановлених цивільним процесуальним законодавством України, його зміни на статус

позивача та складається з двох елементів – цивільної процесуальної правоздатності та цивільної процесуальної дієздатності, остання з яких включає цивільну процесуальну відповідальність;

науковий підхід про доцільність мінімізації участі прокурора у цивільному процесуальному статусі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, з метою гармонізації цивільного процесуального законодавства України з правом ЄС в контексті реалізації принципу змагальності сторін у цивільному судочинстві;

судження про те, що у випадку відкриття провадження у справі за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави, цивільний процесуальний статус позивача набуває: орган, уповноважений здійснювати функції держави в спірних правовідносинах або прокурор за наявності однієї з умов: 1) у разі відсутності органу, уповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах; 2) у разі відсутності в органу, уповноваженого здійснювати функції держави в спірних правовідносинах, повноважень щодо звернення до суду;

висновок про те, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави НАБУ є органом, уповноваженим на виконання функцій держави у спірних правовідносинах, та набуває цивільного процесуального статусу позивача у разі відкриття провадження у справі за позовом про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, пред'явленим прокурором САП (прокурорами ГПУ) як органом та особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, що обґрунтовується положеннями ч. 2 ст. 48, ч. 4, 5 ст. 56, ч. 1 ст. 290 ЦПК України, ст. 1, п. 10 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України»;

твердження про те, що участь у цивільному процесі фізичних осіб, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод чи інтересів інших осіб, може бути диференційована як участь: 1) законних представників (ч. 4 ст. 256-2, ч. 4 ст. 256-6 СК України), 2) органів та осіб, яким законом надано право

звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 154, 165, 172, 258, 262 СК України).

У свою чергу, вищезазначені наукові доробки Н. О. Сидоренко дозволили розробити низку пропозицій щодо оптимізації цивільного процесуального законодавства України та в сукупності забезпечують належний загальний рівень дисертаційного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація вирізняється обґрунтованими науковими положеннями та висновками. Вони стосуються усіх аспектів проблематики дисертації. Такий підхід успішно реалізований завдяки правильно сформульованим об'єкту та предмету дослідження, а також його меті, що полягає у комплексному науковому аналізі цивільних процесуальних правовідносин за участю органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, та норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики в цій сфері, формулювання висновків і пропозицій із удосконалення законодавства.

Слід зазначити, що формальна сторона дослідження дотримана не лише у контексті актуальності і постановки проблеми, а також в структурному оформленні відповідної наукової розробки.

Дисертація має теоретичне і практичне значення в сучасних умовах європейської інтеграції, що у сфері права полягає, зокрема, в універсалізації цивільного процесуального законодавства. Наукові розробки відповідного дисертаційного дослідження можуть бути використані під час подальшого формування наукових концептів і у правозастосовній практиці.

Отже, результати дисертаційного дослідження Н. О. Сидоренко, які представлені на захист, є достатньо аргументованими, обґрунтованими, логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертаційне дослідження складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що

охоплюють десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У вступі розкрито стан розробленості досліджуваної наукової проблеми, обґрунтовано вибір та актуальність обраної теми, визначено об'єкт і предмет, завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

У розділі I. «Теоретичні та методологічні засади дослідження інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України» здобувач акцентує увагу на дослідженні стану розвитку законодавства й наукових пошуків та методології дослідження процесуального інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України.

У межах цього розділу досліджено та виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України.

Сформульовано висновок про те, що концептуально правове регулювання інституту органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, за законодавством України та країн ЄС і США є подібним і характеризується застосуванням аналогічних засад правового регулювання, що дозволяє оптимізувати національне законодавство України із врахуванням досвіду зарубіжних країн.

У розділі II. «Загальна характеристика органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, як учасників справи в цивільному процесі України» визначено цивільну процесуальну процесуальну правосуб'єктність органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

У межах другого розділу здійснено класифікацію цивільної процесуальної дієздатності органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, на безпосередню – у разі участі у судовому процесі органів

та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб: 1) особисто (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, фізичні особи); 2) шляхом самопредставництва юридичної особи (НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи) та опосередковану – у разі участі у судовому процесі відповідних органів та осіб через представника (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, НАЗК, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, юридичні особи, фізичні особи).

Також автор дисетраційного дослідження визначила поняття процесуальної форми органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Процесуальна форма участі кожного окремого суб'єкта, що входить до складу органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, визначається передбаченими законом формами вступу у справу (звернення до суду з позовом (заявою) за своєю ініціативою, вступ у справу, провадження в якій відкрито за позовом іншої особи, залучення судом до участі у справі або участь у справі за власною ініціативою для подання висновків), а також підставами та повноваженнями такого суб'єкта здійснювати відповідні функції у цивільному процесі.

Автор аналізує загальні та спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Розділ III. «Процесуальні особливості участі у цивільному процесі окремих органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб» складається із чотирьох підрозділів, що присвячені процесуальним особливостям участі у цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, Національного агентства з питань запобігання корупції, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб.

Автор дисертаційного дослідження визначає, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ст. 290 ЦПК України) НАБУ є органом, уповноваженим на виконання функцій держави у спірних правовідносинах, та набуває цивільного процесуального статусу позивача у разі відкриття провадження у справі за позовом про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, пред'явленим прокурором САП (прокурорами ГПУ) як органом та особою, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, що обґрунтовується положеннями ч. 2 ст. 48, ч. 4, 5 ст. 56, ч. 1 ст. 290 ЦПК України, ст. 1, п. 10 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України».

Уперше визначено, що поняття «неспроможність викривача самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права» є оціночним, може тлумачитися за аналогією зі зверненням до суду в інтересах інших осіб Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або прокурора, а саме як існування обставин, які свідчать про фізичний стан, немічність, похилий вік, матеріальне становище тощо, що унеможливають самостійно здійснювати викривачем захист своїх інтересів у суді.

У межах третього розділу дослідження диференційовано участь у цивільному процесі фізичних осіб, які звертаються до суду із заявами про захист прав, свобод чи інтересів інших осіб, як участь: 1) законних представників (ч. 4 ст. 256-2, ч. 4 ст. 256-6 СК України), 2) органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ст. 154, 165, 172, 258, 262 СК України).

Після кожного розділу й дисертації в цілому сформульовано висновки, у яких висвітлено зміст розгорнутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію і достатній рівень достовірності.

Отже, загалом ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації Н.О. Сидоренко, є достатньо високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Робота є досить збалансованою, виконаною згідно із встановленими вимогами, завершується

сформульованими висновками, пропозиціями щодо удосконалення чинного законодавства у сфері цивільних процесуальних правовідносин за участю органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Практична і теоретична значущість результатів дисертаційного дослідження. У дисертаційному дослідженні Н. О. Сидоренко сформульовано важливі для науки цивільного процесуального права теоретичні висновки й практичні рекомендації. Вони можуть бути використані у *науково-дослідній роботі* – під час проведення подальших наукових розвідок у сфері цивільного процесуального права; *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки й удосконалення цивільного процесуального та сімейного законодавства України, яким регламентовано підстави участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб; *освітньому процесі* – під час підготовки та викладання навчальних дисциплін «Цивільне право» та «Цивільний процес» і відповідних спецкурсів, а також у процесі підготовки підручників, навчальних посібників і навчально-методичних матеріалів.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Загалом, позитивно оцінюючи зміст дисертації Н. О. Сидоренко на тему «*Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, в цивільному процесі України*» та відзначивши її відповідність вимогам до робіт, що подаються на здобуття ступеня доктора філософії, щодо необхідного теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності та наукової новизни, практичної значущості, уявляється за доцільне наголосити на окремих дискусійних положеннях, які потребують додаткової аргументації або пояснень під час захисту.

1. У роботі Н. О. Сидоренко досліджує цивільний процесуальний статус прокурора у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ст. 174–177 дисертації). Вбачається, на думку автора, позивачем у цій категорії справ є держава в особі органу, уповноваженого державою на

виконання функцій держави в спірних правовідносинах. Спірною уявляється позиція дисертанта, що таким органом є НАБУ, оскільки це не корелюється із положеннями Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» (ст. 16 «Обов'язки Національного бюро», ст. 17 «Права Національного бюро») та ст. 290 ЦПК України. Так, відповідно до п. 10 ст. 16 цього Закону до обов'язків НАБУ віднесено, зокрема, обов'язок виявляти необґрунтовані активи та збирати докази їх необґрунтованості, а також надсилати матеріали САП для вирішення питання про пред'явлення відповідного позову. А згідно із ч. 1 ст. 290 ЦПК України позов у цій категорії справ подається та представництво інтересів держави в суді здійснюється прокурором САП, а щодо активів працівника НАБУ, прокурора САП – прокурорами Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора. Отже, чинним законодавством не визначено орган, уповноважений державою на виконання функцій держави у спірних правовідносинах, а відповідно до ч. 5 ст. 56 ЦПК України у разі відсутності такого органу прокурор зазначає про це в позовній заяві та набуває статусу позивача.

2. У контексті дослідження цивільних процесуальних прав та обов'язків органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, необхідно було б більш детально проаналізувати обов'язок доказування та подання доказів у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Адже, згідно з положеннями абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦПК України обов'язок позивача у цій категорії справ позовного провадження полягає у наведенні фактичних даних, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної законом різниці між вартістю таких активів та законними доходами такої особи. Доведення перед судом цих фактів на підставі поданих позивачем доказів зумовлює виникнення у відповідача обов'язку спростувати необґрунтованість активів. На думку опонента, системний аналіз ч. 2 ст. 81, ст. 83, 290 ЦПК

України значною мірою збагатив би роботу з подальшим виробленням додаткових наукових положень та висновків.

3. У дисертаційному дослідженні здобувач аналізує види участі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України та визначає вид участі органів опіки та піклування у справах про усиновлення як обов'язковий (ст. 100–101 дисертації). Варто зауважити, що відповідно до ч. 1 ст. 312 ЦПК України суддя під час підготовки справи про усиновлення дитини до розгляду вирішує питання про участь у ній як заінтересованих осіб відповідного органу опіки та піклування, а у справах, провадження в яких відкрито за заявами іноземних громадян, – уповноваженого органу виконавчої влади. Аналіз диспозиції указаної норми дозволяє дійти висновку, що орган опіки та піклування (у справах про усиновлення) або уповноважений орган виконавчої влади (у справах про усиновлення за заявами іноземних осіб) беруть участь у справах окремого провадження у цивільному процесуальному статусі інших заінтересованих осіб, що не узгоджується із позицією дисертанта.

4. Дослідження цивільного процесуального статусу НАЗК як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, у цивільному процесі України (ст. 185–189 дисертації), на нашу думку, уявляється зайвим, оскільки не відноситься до предмету дослідження та поставлених наукових завдань відповідної дисертаційної роботи.

Водночас, указані вище зауваження є рекомендаційними, суттєво не впливають на її теоретичне і практичне значення та загальну високу оцінку дисертаційної роботи, а спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

Таким чином, вищевикладене є підставою для загальної позитивної оцінки дисертації Сидоренко Наталії Олександрівни як кваліфікованої наукової праці на правах рукопису, що містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених дисертантом досліджень, які мають істотне значення для галузі знань 08 «Право», зі спеціальності 081 «Право», а також

свідчить про особистий внесок здобувача у доктрину цивільного процесуального права.

Відсутність порушення академічної доброчесності. За результатами вивчення дисертації та опублікованих праць не виявлено ознак порушення вимог академічної доброчесності. У тексті дисертації автором викладено зміст власних досліджень. У випадках використання в тексті роботи наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, здійснено належним чином оформлені посилання на їх публікації.

Зазначене дає підстави констатувати, що дисертація виконана на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях, достатньою мірою наповнена елементами наукової новизни та є самостійним, творчим дисертаційним дослідженням. Розроблені в дисертації ідеї можуть бути підґрунтям для подальшого плідного дослідження цієї теми.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Дисертаційне дослідження Сидоренко Наталії Олександрівни «Органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у цивільному процесі України» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є самостійною кваліфікаційною науковою працею, яка виконана нею особисто, містить нові науково-обґрунтовані теоретичні результати проведених досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права.

Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 31 травня 2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами та доповненнями), а її авторка – Сидоренко Наталія Олександрівна, на основі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**доцент кафедри
цивільного права та процесу
Львівського національного
університету ім. Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент**

Оксана УГРИНОВСЬКА